

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMADA KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ*

Yasemin Mamur Işıkcı

Öz

2003 yılı Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesinde, katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmenin koşulu 08.02.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile kurulan Kalkınma Ajansları bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır. Bu çalışmanın amacı da Kalkınma Ajansları’nın kırsal kalkınmaya hangi şekilde ve ne oranda katkı sağladıklarını ortaya koymaktır. Bu değerlendirmeyi yapmak üzere Türkiye’de bulunan mevcut 26 Kalkınma Ajansı’nıdan, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DOĞAKA), Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), KARACADAĞ ve Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)’nın 2016 yılları faaliyet raporları ve bölge planları taranmış ve uzmanlarla mülakat yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Kalkınma Ajansı, Yerelleşme, Küreselleşme, Türkiye

*Bu makale 7-8 Eylül 2017 tarihinde “Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Bölge Kalkınma Ajanslarının Rolü” adı altında sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mamurysm@gmail.com

The Role Of Development Agencies In Rural Development In Turkey

Abstract

Development Agencies established with the Law on the Establishment, Coordination and Duties of Development Agencies No. 5449 dated 08.02.2006 on the condition that the pre-accession financial assistance program can be utilized in the 2003 European Union Accession Partnership Certificate, were obliged to increase the regional and rural development capacity of the region and to provide support to the projects in this context. The aim of this study is to show how and in what way Development Agencies contribute to rural development. In order to make this assessment available from the current 26 Development Agencies in Turkey; West Mediterranean Development Agency (BAKA), Eastern Anatolia Development Agency (DOĞAKA), Eastern Black Sea Development Agency (PJC), the South Aegean Development Agency (REER), the Silk Road Development Agency (ICA), KARACADAĞ and Trakya Development Agency (TRAKYAKA)'s activity reports and regional plans for 2016 were scanned and interviews were conducted with experts.

Keywords: Rural Development, Development Agency, Localization, Globalization, Turkey

Giriş

Gerek nüfusunun önemli bir kısmının yaşamını kırsal alanlarda sürdürüyor olması, gerek kırsal alanda yaşanan sorunların eninde sonunda kentleri etkileyecek olması, gerekse doğal kaynakları barındırması açısından kırsal kalkınma sorunu, öteden beri dünya gündeminin temel konularından biri olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren hızla yaygınlaşan küreselleşme akımı pek çok konuda olduğu gibi kırsal kalkınma konusunda da uygulamalarda büyük bir değişime neden olmuştur. Nitekim 1980’li yıllara kadar kırsal kalkınma alanında ki faaliyetler “sosyal devlet anlayışı” gereğince merkezi düzeyde ve devlet müdahaleleri ile gerçekleştirilirken; küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği “minimalist” devlet anlayışı doğrultusunda kırsal kalkınma çabaları, bu tarihten sonra, ulusötesi kurumların yönlendirmesine ve yerel aktörlerin faaliyetlerine bırakılmıştır. Dolayısıyla dünyada yaşanan bu süreç Türkiye’deki kırsal kalkınma politikalarına da aynı şekilde yansımıştır. Cumhuriyet’in kurulduğu tarihten itibaren merkezi düzeyde ve köy-kent eşitsizliklerini gidermeye yönelik kırsal kalkınma politikaları 1980’li yıllardan sonra ve özellikle 1999 Helsinki Zirvesi’nden sonra Avrupa Birliği’ne adaylık statüsünün kazanılmasının ardından, merkez yerine yerel aktörleri önceleyen ve yerel kaynakları harekete geçiren, yerel özellikleri dikkate alan bir yapıya bürünmüştür. 2003 yılı Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesinde, katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmenin koşulu olarak 08.02.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile kurulan Kalkınma Ajansları, bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır.

Literatüre bakıldığından Kalkınma Ajansları (KA) ile ilgili Türkçe ve yabancı literatürde pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar; KA’nın yapı ve işleyiş açısından tanıtılması ve KA’nın tarihsel gelişimi (Eryılmaz & Tuncer, 2013; Hasanoğlu & Aliyev, 2006; Sert, 2012; Akpınar, t.y.), KA’nın bölgesel kalkınmaya katkısı (Küçük, t.y.; Günaydın, 2013; İncekara & Savrul, t.y.), farklı ülke örnekleri (Demiroğlu & Demiroğlu, 2014; Apalı, Yıldız, Boztepe, & Bayrak, t.y.; Usta & Akyol, t.y.), KA’nın olumsuz yönleri (Cankorkmaz, 2011; Sevinç,

2015), bölgesel kalkınma politikalarındaki değişim (Özaslan & Ünlü, 2015; Sevinç, 2011; Kargı, 2009; Sarıca, 2001; Öngen & Bakır, 2014; Çimen, 2013) açısından ele alınmıştır. Ayrıca KA, Özkan, Kırdas ve Koç (2012) tarafından yoksulluk sorununun çözümüne katkısı; Küçükali (2013) tarafından da sosyal politikalara etkisi açısından da irdelenmişlerdir. Yabancı literatürde Anriquez ve Stamoulis (2007) KA'nın yoksulluk sorununun çözümüne katkısını İtalya örneğinde incelemişlerdir.

Türkçe ve yabancı literatürde Kalkınma Ajansları kırsal kalkınma konusunda etkinliği konusunda pek fazla bir araştırmanın olmadığı görülmektedir. Bu konudaki az sayıdaki araştırmalardan olan bir araştırma Aslan (2010) tarafından İngiltere örneğinde; Er, Metin, Kalanlar ve Uçum (2014) tarafından Türkiye örneğinde yapılmıştır. Ward, Lowe ve Bridges (2003) de, kırsal kalkınmada bölgesel kalkınma ajanslarının rolünü İngiltere örneğinde analiz etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı da Kalkınma Ajansları'nın kırsal kalkınmaya "hangi şekilde ve ne oranda" katkı sağladıklarını ortaya koymaktır. Bu değerlendirmeyi yapmak üzere 6 adet Kalkınma ajansının (BAKA, DOĞAKA, DOKA, GEKA, İKA, KARACADAĞ ve TRAKYAKA) 2015 ve 2016 yılı faaliyet raporları ve 2014-2023 bölge planları taranmış, ayrıca uzman görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmanın üç bölüm olarak yürütülmesi planlanmıştır. Birinci bölümde kırsal kalkınma kavramı açıklanmış ardından da dünyada ve Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının gelişim seyri incelenmiştir. İkinci bölümde dünya da ve Türkiye'de KA'nın kurulması süreci, sonra da KA'nın yapı ve işleyişi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de KA'nın kırsal kalkınmaya olan katkısı ele alınmıştır. Çalışma; KA'nın kırsal kalkınma açısından etkinliğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

2. Kırsal Kalkınma Kavramı ve Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişimi

Kırsal alanlar sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda şehir yerleşim bölgeleri dışında kalan, gelişimden yeterince yararlanamayan, insanların geçimlerini ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık ve ormancılıkla sağladığı ve genellikle gelir seviyesinin düşük olduğu alanlar olarak kabul edilir (Başbüyük, 2004).

Kırsal alanlar, geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayandığı, sosyal imkanların da pek gelişmediği az yoğunluktaki nüfusa sahip kent dışı alanlardır. Kırsal alanlarda genellikle, “yoksul” kesimler yaşamaktadır. Bu kesime ait insan grupları daha iyi sosyo-ekonomik ve istihdam koşullarına kavuşmak için zamanla kentlere göç etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durumda ise hem tarımsal faaliyetlerin devamlılığı tehlikeye girmekte, hem de kentlere göç eden kitleler yeni hayatlarında bir takım sosyo-ekonomik ve kültürel sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Söz konusu bu sebepler nedeniyle, kırsal nüfusun kente göç etmesini önlemek amacıyla, kırsal alanların refahını artırarak geleneksel kırsal hayatın devamlılığını sağlamak için girişilen faaliyetler zincirine *kırsal kalkınma* adı verilmektedir. Bu faaliyetler, ekonomik olarak kalkınmanın yanında eğitim, sağlık gibi hizmetlerinin sunumuna, doğal ve kültürel değerleri korumaya yönelik olarak gerçekleştirilir (Kut, t.y.) Buradan da anlaşılacağı üzere, *Kırsal kalkınmayı*; kırsal nüfusa fayda sağlayan gelişme; kırsal alanda yaşayan nüfusun refah düzeyinin sürekli iyileştirilmesi olarak tanımlamak mümkündür (Anriquez & Stamoulis, 2007).

Buna bağlı olarak kırsal kalkınmanın amacını, kentsel ve kırsal alanlardaki yaşam koşullarının eşitlenmesi, kırsal alanların, bu alanlardaki doğal kaynakların varlıklarının korunması, çevresel koşulların iyileştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin kalkınmaya katkılarının artırılması olarak ifade etmek mümkündür (Türkiye Kalkınma Bankası [TKB], 2004).

Kırsal kalkınma yaklaşımları, teknolojik ve sosyo ekonomik faktörlerin etkisi ile dönenimsel olarak değişmiştir. “1960’larda modernizasyon, 1970’lerde devlet müdahaleleri, 1980’lerde serbest pazar, 1990’larda katılım ile karakterize edilen bu farklılaşma, Türkiye’nin de kırsal kalkınma politikalarında yansıma bulmuştur” (İnal Çekiç & Ökten, 2009, s. 204).

Türkiye’de kırsal kalkınma alanında uygulanan politikalara cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren çok önem verilmiştir (Yeşilbaş, 2011). Ülkemizde bu bağlamda cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kırsal kalkınma anlayışı kırsal alanda yaşayan nüfusla kentlerde yaşayan nüfus arasındaki eşitsizlikleri gidermeye odaklanmıştır. “Ülke-

mizde kırsal alanın kalkındırılması amacıyla ortaya konan köy-kentler, merkez köyler, kırsal alan projeleri, cazibe köy uygulamaları, kırsal alan tarımsal sanayi oluşturulması çabaları gibi pek çok model, bu arayışların ürünü olarak ortaya çıkmıştır” (Yeşilbaş, 2011, s. 153). Bu çalışmaların hemen hepsi devlet güdümlü ve merkezi düzeyde gerçekleştirilmiştir. 1980’li yıllardan sonra kırsal kalkınma politikaları, merkez yerine yerel aktörleri önceleyen ve yerel kaynakları harekete geçiren, yerel özellikleri dikkate alan bir yapıya bürünmüştür.

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarında yaşanan bu değişim ve dönüşümde IMF, DB, DTÖ, OECD gibi uluslararası örgütlerin ve özellikle de AB’nin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim, Türkiye’nin AB’ne tam üyelik adaylığının kabul edildiği Aralık 1999 Helsinki Zirvesi sonrası yaşanan süreçte AB, Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarında başat rolü oynamıştır. Bu süreç, Türkiye AB ile üyelik müzakerelerini geliştirmiş ve kırsal alana yönelik politika ve yapılarını AB ile uyumlaştırması gereğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde 2006 yılında kırsal kalkınma açısından çok önemli bir gelişme olarak, 08.02.2006 tarihli ve 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun’un kabul edilmiştir. Kanun’da bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak” (md.5/c) görevi verilmiştir.

3. Kalkınma Ajansları (KA) Kavramı ve Kalkınma Ajansları’nın Gelişimi

KA, belirli bir bölgenin sektörel ve genel kalkınma sorunlarını belirleyen, bu sorunlara yönelik çözüm yollarını saptayan (Güneşer Demirci, 2008) ve bu çözümlere yönelik plan ve proje yapan/yaptıran, bölgede bulunan aktörlerle işbirliği yapan, özerk ve faaliyetlerinin tamamını ya da bir kısmını finanse eden bölgesel kurumlardır (Apalı, Yıldız, Boztepe, & Bayrak, t.y.).

Ajanslar, bölgenin yerel unsurlarını harekete geçirmek ve özellikle KOBİ’leri, teknoloji, bilgi ve kaynak bakımından desteklemek amacıyla kurulmuş, kamu kurumları özel sektör ve sivil toplum kuruluşla-

rının işbirliği yaptıkları ve birlikte karar aldıkları yönetişimci kuruluşlar olarak oldukça önemli konumdadırlar (Özer, 2007).

KA’nın kuruluşu, dünyada 1930’lu yıllara tekabül etmektedir (Özer, 2007). 1933 yılında, ABD’de, Tennessee nehri bölgesinde yaşayan halkın sosyo ekonomik gelişmesini sağlamak üzere kurulan Tennessee Valley Authority projesi Bölgesel Kalkınma Ajanslarına ilk örnek olarak kabul edilmektedir (Hasanoğlu & Aliyev, 2006).

KA’nın Avrupa’da kurulmaya başlanması II. Dünya Savaşını izleyen yıllara denk gelmektedir. KA’lar Batı Avrupa Ülkelerinde özellikle 1970’li yıllarda sayıca artış göstermişlerdir. Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde ise bu artış ancak 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren söz konusu olmuştur (Uzay, 2010). Avrupa’da KA’nın yayılmasındaki temel sebep, Avrupa Birliği içinde bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılarak ekonomik ve sosyal uyumun artırılması hedefi olmuştur (Eryılmaz & Tuncer, 2013).

Türkiye’de, KA’nın kurulma süreci esas olarak Türkiye’nin üyeliğe adaylığının onaylandığı 1999 Helsinki Zirvesi ile başlamıştır. Avrupa Birliği Komisyonunun hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi’nde KA’larının kurulması orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında sayılmış ve bu yönde yasal sürecin başlatılması istenmiştir. Bu süreç gereğince, öncelikle Topluluk kurallarına uygun olarak kısa vadede istatistiksel bölge olarak bilinen Avrupa Birliği (NUTS) sistemi 22 Eylül 2002 tarih ve 4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir (Hasanoğlu & Aliyev, 2006). Bu sistem ile Türkiye sosyo-ekonomik özelliklerine göre üç istatistikî bölgeye ayrılmıştır (Özer, 2007). Bu sisteme göre her il Düzey 3 seviyesindeki istatistikî bölgeyi oluşturmaktadır. Düzey 3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması ile Düzey 2 seviyesindeki istatistikî bölgeler oluşturulmuştur. Bu bölgelerin sayısı 26 adet olup KA’ da bu kademedeki kurulmuştur. Düzey 2 seviyesindeki istatistikî bölgelerin gruplandırılmasıyla 12 adet Düzey 1 seviyesindeki istatistikî bölge oluşturulmuştur.

Daha sonra ki süreçte, 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde, katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmek için KA’ların kurulması öngörülmüştür. Böylece KA’ları 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun,

08.02.2006 tarihinde ve 26074 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Hasanoğlu & Aliyev, 2006).

Tablo-1: Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kurulduğu İstatistikî Bölgeler

İBBS Bölgeleri	Bölgede Kurulan Kalkınma Ajansı
TR10 (İstanbul)	İstanbul Kalkınma Ajansı
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	Trakya Kalkınma Ajansı
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	Güney Marmara Kalkınma Ajansı
TR31 (İzmir)	İzmir Kalkınma Ajansı
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	Güney Ege Kalkınma Ajansı
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	Zafer Kalkınma Ajansı
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma A.
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
TR51 (Ankara)	Ankara Kalkınma Ajansı
TR52 (Konya, Karaman)	Mevlana Kalkınma Ajansı
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
TR62 (Adana, Mersin)	Çukurova Kalkınma Ajansı
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)	Ahiler Kalkınma Ajansı
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
TR82 (Çankırı, Yozgat, Sinop)	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
TR90 (Artvin, Giresun, Rize, Gümüşhane, Trabzon, Ordu)	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma A.
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	Serhat Kalkınma Ajansı
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	Fırat Kalkınma Ajansı
TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	İpekyolu Kalkınma Ajansı
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	Karacadağ Kalkınma Ajansı
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	Dicle Kalkınma Ajansı

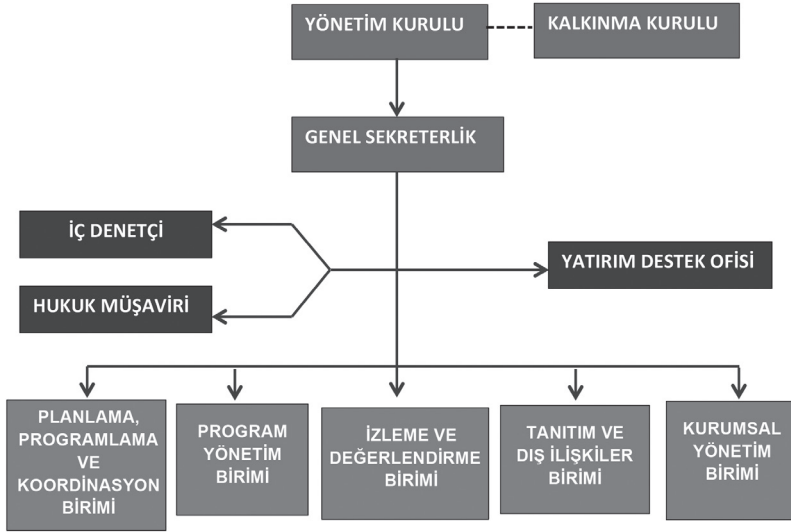
(Kaynak: Demiroğlu & Topal Demiroğlu, 2014)

KA’nın amaçları genel olarak şöyle özetlenebilir (Uzay, 2010). Ekonomik kalkınmanın sağlanması, yatırımların ve rekabet gücünün artırılması, sosyal ve fiziki gelişmenin sağlanması, işletmelerin desteklenmesi, beceri ve bilgi altyapısının geliştirilmesi, istihdamın artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıdır. 5449 sayılı Kanunda kalkınma ajanslarını oluşturma amacı; kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirmek, sürdürülebilirliği sağlamak bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, (md.1) olarak sıralanmaktadır.

Ajansların görevleri Kanun’un 5. Maddesinde sıralanmıştır. Buna göre Ajanslar; Bölgenin iş ve yatırım imkânlarını tanıtmak; girişimcileri desteklemek, yatırımcılara proje geliştirilmesi konusunda katkı sağlamak gibi pek çok görevinin yanında, kırsal kalkınmayla ilgili olarak; bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak görevi bulunmaktadır.

Türkiye’de kurulan kalkınma ajanslarının idari yapısı dört organdan oluşmaktadır. Bunlar Yönetim Kurulu, Kalkınma Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisleridir. Yönetim kurulu ajansın karar organı olup, Vali’nin başkanlığında, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulunun özel kesim veya sivil toplum kuruluşlarından seçtiği üç temsilciden oluşmaktadır. Yönetim kurulu başkanı ajansını da temsil eden Vali’dir. Kalkınma kurulları en fazla üyeye sahip olup, temel görevi özel sektör, sivil toplum ve kamu kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamaktır. Ajansın yürütme organı ise Genel Sekreterlik’tir. Genel Sekreterlik Yönetim Kurulu’na karşı sorumludur. Yatırım Destek Ofisleri ise, biri koordinatör olmak şartıyla en çok beş uzmandan oluşurlar ve Genel Sekreterliğe karşı sorumludur. Yatırım Destek Ofisleri’nin temel görevi; bölge illerinde, özel kesimdeki yatırımcıların izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini yönetim kurulu adına tek elden takip ve koordine etmek, yatırımları izlemektir (5449 Sayılı Kanun md.7-16).

Şekil 1: Kalkınma Ajansı (KA) 'nın Yapısı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Kalkınma Ajansları 2016 Yılı Genel Faaliyet Raporu

Ajansın gelirleri; Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar, kamusal gelirler, faaliyet gelirleri, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarından aktarılan kaynaklar, önceki yıldan devreden gelirler ile ulusal ve uluslar arası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlardan oluşmaktadır. Ajansın giderleri ise; plan, program ve proje giderleri, proje ve faaliyet destekleme giderleri, taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri, yönetim ve personel giderleri, araştırma- geliştirme - tanıtım ve eğitim giderleri ve görevlerle ilgili diğer giderlerdir (Bakır & Tuncel, 2010).

2008 tarihli 27048 Sayılı Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği'nde belirtildiği üzere, Ajanslar, yerel yönetimlerin, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ve bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilecek çalışmaları için teknik ve mali destek sağlayabilirler. Ajanslar teknik desteği, kendi personeli eliyle ya da zorunlu hallerde hizmet alımı yoluyla; danışmanlık sağlama, eğitim verme, program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama, geçici uzman personel görevlendirme, lobi faaliyetleri ve uluslararası ilişkiler kurma gibi yollarla sağlarlar. **Mali**

destek türleri ise; Doğrudan finansman desteği, Faiz desteği ve Faizsiz kredi desteğinden oluşmaktadır (http://www.ankaraka.org.tr/tr/mali-destekler_12.html)

Faiz desteği, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır (Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, m.12) . Doğrudan finansman desteği, ajansın belli proje ve faaliyetlere sağladığı karşılıksız desteklerdir (Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, m.3). Doğrudan Finansman Desteği üç farklı şekilde uygulanır: (http://www.ankaraka.org.tr/tr/mali-destekler_12.html)

- **Proje Teklif Çağrısı Yöntemi:** Proje teklif çağrısı, potansiyel başvuru sahiplerinin, belirli bir destek programı kapsamında ve önceden belirlenen konu ve koşullara uygun olarak proje teklifi sunmaya davet edilmesidir.
- **Doğrudan Faaliyet Desteği¹:** Doğrudan faaliyet desteği, yerel ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlamayı ve ulusal plan ve programlar çerçevesinde, bölgesel gelişme planları ve programların uygulama kapasitesini geliştirmeyi amaçlayan stratejik araştırma, planlama ve fizibilite çalışmalarına mali destek sağlamak üzere yapılmaktadır. Doğrudan faaliyet desteğinden sadece, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları, diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ile birlikler ve kooperatifler yararlanabilir.
- **Güdümlü Proje Desteği:** Güdümlü proje desteği, bölgesel gelişmeyi hızlandırmaya ve bölgedeki girişimcilik ve yenilikçilik kapasitesini geliştirmeye katkıda bulunacak projelere, proje teklif çağrısı yöntemi uygulamadan doğrudan mali ve teknik destek sağlamak amacıyla oluşturulmuş destek türüdür. Bu tür desteklerde kamu kesimi, özel sektör, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarının ortaklıkları desteklenir. Ajans bu tür desteklerde proje başına en fazla yüzde doksan oranında mali destek sağlayabilir.

¹ Aynı Yönetmeliğin 27 nci maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
“**Fizibilite desteği**”

KA'nın kırsal kalkınma faaliyetlerine vermiş oldukları önem için sunmuş oldukları desteklerin oranı ve türleri diğer faaliyetler türleri ile karşılaştırmalı olarak aşağıdaki bölümde irdelenmiştir.

4. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmada Rolü

Yukarıda da ifade edildiği üzere, kırdan kente göç ve yoksulluk sorunlarının azaltılması açısından “kırsal kalkınma” başarılması gereken önemli bir hedeftir. Küreselleşme ile gelen anlayış değişikliği ise bu konudaki sorumluluğu, yerel unsurlara ve bu unsurları harekete geçirecek yapılara bırakmış görünmektedir. KA’da bu yapıların en başında gelmektedir. Dolayısıyla KA, kırsal kalkınma konusunda büyük sorumluluklar taşımaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde de KA'nın kırsal kalkınmaya katkısı, faaliyet raporları üzerinden ve uzmanlarla yapılan görüşmelerden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Faaliyet raporları üzerindeki incelemelerde ise ajansların belli proje ve faaliyetlere için yaptığı mali destek oranlarına ve türlerine bakılmıştır.

Kalkınma ajansları 2015 yılında değerlendirmesi tamamlanan ve destek almaya hak kazanan proje listelerini ilan etmiştir. Buna göre, toplam 1300 proje, ajanslardan destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenen proje sayısı, toplam proje başvurularının % 25,1’ini oluşturmaktadır. Bu projelere eş finansman bütçesi hariç olmak üzere, toplam 471.9 milyon TL destek verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015).

Toplam 1300 projeden 51 adet doğrudan kırsal kalkınma konulu proje teklifine mali destek verilmiş olup bunlardan 43 adeti BEBKA'nın desteklediği “kar amacı güden ve kar amacı gütmeyen kırsal ekonomik” kalkınma mali destek programlarıdır. Geri kalanlar ise KARACADAĞ Kalkınma Ajansın’ın desteklediği GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı projeleridir. Projelere verilen toplam destek miktarı 16,5 milyon TL.dir. Görüldüğü üzere bu oran toplam destek miktarının %3.5 gibi çok küçük bir miktarına denk gelmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2015) .

KA'nın kırsal kalkınma için sağlayabileceği diğer bir destek türü de “Güdümlü Proje” uygulamasıdır. 2015 yılında toplam 12 ajans (BEBKA, DİKA, DOĞAKA, DOKA, FKA, GMKA, İSTKA, KUZKA,

MARKA, MEVKA, SERKA ve TRAKYA) güdümlü proje uygulaması yürütmüştür. Bu projelerin toplam bütçesi 107,7 milyon TL olup, ajansların bu projelere katkısı toplam 56,7 milyon TL olmuştur. Bu projelerden sadece bir tanesi kırsal kalkınmaya hizmet edecek niteliktedir. Bu projenin desteklenen tutarı ise 1.789.058 TL’dir. (Kalkınma Bakanlığı, 2015) DOĞAKA tarafından desteklenen bu proje ise Mustafa Kemal Üniversitesi ve ortaklarının “Hatay İlinde Bitki Sağlığı Kliniği Kurulması” konulu güdümlü projesidir. 22.04.2015 tarihinde imzalanarak başlatılmış olan projenin toplam tutarı 2385.411 olup bunun 1.789.058 olan kısmı DOĞAKA tarafından desteklenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Bu proje her ne kadar kırsal kalkınma sorununa “üretici olarak çiftçiyi ve tarımı doğrudan desteklemek” şeklinde doğrudan bir katkı sunmasa da tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine büyük katkı verecek niteliktedir.

2015 yılında olduğu gibi 2016 yılında da KA’nın kırsal kalkınma konusuna ilgileri sınırlı düzeyde kalmıştır. Buna göre, toplam 764 proje, ajanslardan destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenen proje sayısı, toplam proje başvurularının % 22’sini oluşturmaktadır. Bu projelere eş finansman bütçesi hariç olmak üzere, toplam 282.8 milyon TL destek verilmiştir. Bu dönemde, toplam 764 projeden 48 adet doğrudan kırsal kalkınma konulu proje teklifi kabul edilmiş olup bunlardan 5 tanesi DİKA, 7 tanesi İKA, 5 tanesi KARACADAĞ, 9 tanesi KUDAKA’ya ait projelerdir. Bu projelere ayrılan toplam destek, eş finansman hariç 10.278.88 TL’dir. Görüldüğü üzere bu oran toplam destek miktarının %3.6 gibi çok küçük bir miktarına denk gelmektedir. 2016 yılında sadece İKA ve KUDAKA kırsal kalkınma amaçlı iki projeye güdümlü destek vermişlerdir. Bunlardan biri İKA’nın eş finansman hariç destek tutarını 3 milyon olduğu “Organik Zeytinle Gelen Sağlık, Sofralarda Salamuralık” Projesi ve KUDAKA’nın 4.500.000 finansman desteğine sahip “Bayburt Tarım Yerleşkesi” projesidir. 2016 yılında 6 Kalkınma Ajansı’nın (BAKKA, İKA, İSTKA, KUDAKA, ORAN, SERKA) güdümlü olarak desteklemiş olduğu 9 adet projenin toplam bütçesi ise eş finansman hariç toplam 24.9 milyon TL’dir (Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Proje detaylarına 2016 yılı KA Genel Faaliyet Raporu içinde yer verilmediği için bu bilgiler Kalkınma Ajanslarını’nın kendi Web sayfa-

ları tek tek taranarak elde edilmeye çalışılmıştır. Raporları incelenen KA'ndan, ANKARAKA, AHİKA, BAKKA, BEBKA, ÇKA, İSTKA kurumlarının herhangi bir kırsal kalkınma konulu projeye destek verileri saptanmamıştır. DAKA, DİKA, GMKA, İZKA, KUDAKA, KUZKA, MARKA, MEVKA, OKA, ORAN, SERKA Kalkınma Ajansları'nın 2016 Yılı Faaliyet Raporlarına web sayfaları üzerinden ulaşılamamıştır. Faaliyet Raporları üzerinden kırsal kalkınma temalı projelere destek verdikleri anlaşılan KA ise sırası ile şöyledir; BAKA, DOKA, DOĞAKA GEKA, İKA, KARACADAĞ ve TRAKYAKA Kalkınma Ajansları.

Tablo 2: Faaliyet Raporlarında ve Web sitelerinde Kırsal Alanı Destekleyen Projeler Bilgisine Ulaşılan Kalkınma Ajansları

	Güdümlü Proje	Doğrudan Faaliyet Projesi	Teknik Destek	Mali Destek projesi	Diğer
BAKA	2				
DOĞAKA	2				
DOKA	3				
GEKA		4			
İKA	2			8	
KARACADAĞ					7
TRAKYAKA	2				

Kaynak: Yazar tarafından ilgili dökümanlar taranarak oluşturulmuştur.

Bunlardan KARACADAĞ Kalkınma Ajansı'nda, Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda Ankara Kalkınma Ajansı işbirliğiyle ulusal düzeyde pilot bir program olan “Sosyal Etkileşim Programı” ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi işbirliğiyle Organik Tarım Mali Destek Programı uygulaması başlatılmıştır. 2016 Yılı GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı kapsamında desteklenecek faali-

yetler için Ajansın 2016 Yılı Bütçesi’nde tahsis edilen toplam kaynak tutarı 2.000.000, 00 TL’dir. Rapor döneminde 2 tanesi Şanlıurfa’dan ve 5 tanesi Diyarbakır’dan olmak üzere toplam 7 destek başvurusu kabul edilmiştir. Rapor dönemi içinde ilgili projelerin sözleşme imza süreçleri tamamlanmış ve başlangıç toplantısı düzenlenmiştir. Belirtmek gerekir ki, tarım temalı bu program, ajans tarafından mali destek sağlanması planlanan programlar arasında en az bütçe sağlanan programı oluşturmaktadır. Nitekim; Tablo 3’de belirtilen bilgiler incelendiğinde, Yenilenebilir Enerji ve Çevre Mali Destek Programı için, 4000.000.00, GAP Bölgesinde Sanayide Enerji Verimliliğinin Artırılması Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı için 3.000.000.00 TL, GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı için 2.000.000.00 TL bütçe ayrılmıştır.

Tablo:3 KARACADAĞ 2016 Yılı Mali Destek Programları

S.No:	Programın Adı	Bütçe (TL)
01	Yenilenebilir Enerji ve Çevre Mali Destek Programı	4.000.000.00
02	GAP Bölgesinde Sanayide Enerji Verimliliğinin Artırılması Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı	3.000.000.00
03	GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı	2.000.000.00
GENEL TOPLAM		9.000.000.00

Kaynak: KARACADAĞ Kalkınma Ajansı 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 48

Ajans tarafından 2016 Yılı Çalışma Programı ve Bütçesi çerçevesinde; Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği ve Kalkınma Ajansları Destek Yönetim Kılavuzu’na (DYK) uygun olarak 01 Nisan 2016 tarihinde 750.000.00 TL bütçeye sahip Doğrudan Faaliyet Mali Destek Programı ilan edilmiştir. Amacının, TRC2 Bölgesinin *kalkınması, gelişmesi ve rekabet gücü açısından önemli fırsatlardan*

yararlanılmasına, bölge kalkınmasına yönelik tehdit ve risklerin önlenmesinde acil tedbirlerin alınmasına, bölge için önemli olabilecek stratejik eylemlerin başlatılmasına ve gerçekleştirilmesine ve büyük hacimli yatırım kararlarına kısa vadede etki edilmesi ve yönlendirilmesine katkı sağlayacak “yenilikçi, acil ve stratejik nitelikli” araştırma, planlama, fizibilite çalışmalarına ve diğer faaliyetlere destek sağlamak olarak açıklandığı program kapsamında “tarımsal nitelikte ya da kırsal alanı desteklemeye yönelik” hiçbir projeye destek sağlanmamıştır. Söz konusu projede öncelik, bölgeye göç etmiş olan sığınmacıların, konut ihtiyaçları, sosyal ve kamusal hizmetlere erişim durumları, toplumsal uyum sorunları gibi konulara öncelik verilmiştir (KARACADAĞ, 2016).

Bir diğer KA olan BAKA'nın bölge planı kapsamında kırsal kalkınmaya yönelik orman köylerini koruma ve geliştirme hedefinin yer aldığı, lojistik köy projelerinin tarımsal ürünlerin toplanması, dağıtılması ve organizasyonu kapsamında desteklendiği gözlenmektedir. BAKA bölgesel gelişme hedefleri içinde yer alan “Tarımda Modernizasyonun ve Kırsal Kalkınmanın Sağlanması” önemli bir kırsal kalkınma politikasıdır. Bu hedef doğrultusunda bitkisel ve hayvansal üretimin verimliliğinin artırılmasına yönelik öncelikler ve tedbirler ortaya konmuştur. Ayrıca, bitkisel üretimde modernizasyonun sağlanması için iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Yine, bitkisel üretimde doğal kaynakların etkin kullanımının sağlanması, hayvansal üretimde modernizasyonun sağlanması ve üretimin geliştirilmesi, tarımda örgütlenme, ortak iş yapma ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi ilkeleri yer almaktadır. Planda, TR 61 bölgesinin kırsal kalkınmasını olumsuz etkileyen tarım sektörünün temel sorunları şu şekilde belirlenmiştir. 1) Tarımsal arazilerin küçük ve parçalı yapıda olması, 2) Sera üretiminin kıyı şeridi ile sınırlı kalması, 3) Tahıl üretiminde dekar başına verimin düşük olması, 4) Bilinçsiz tarım uygulamalarının ve geleneksel yöntemlerin üretimi olumsuz etkilemesi, 5) İlçelerdeki meyve üretiminin büyük ölçüde bir kaç ürünle sınırlı olması, 6) Seraların eskিয়েerek üretimi olumsuz etkilemesi, 7) Hayvan barınaklarının büyük kısmının kapalı ve sabit bağlamalı oluşu, 8) Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında yaşanan sorunlar, 9) Üreticilerin nihai satış gelirlerinden aldıkları payın az olması, 10) Tarımsal ihracatın birkaç ülke ile

sınırlı olmasının kırılğan bir yapı ortaya çıkarmasıdır (BAKA, 2014-2023 Bölge Planı).

BAKA Kalkınma Ajansı, Mali Destek Programları başvuru rehberlerinin Kalkınma Bakanlığı tarafından onaylanmasının ardından 2016 yılı Mali Destek Programları kapsamında 19 Ocak 2016 tarihinde; Küçük İşletmeler Mali Destek Programı (Küçük İşletmeler), Küçük İşletmeler Mali Destek Programı (Mikro İşletmeler), Sürdürülebilir Çevre Mali Destek Programı Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı başlıkları altında ve toplam 12 milyon TL bütçe ile proje teklif çağrısına çıkmıştır. Söz konusu dönemde Mali Destek açısından kırsal alanın gelişmesine ve ihtiyaçlarına yönelik proje çağrısında bulunulmamıştır (BAKA, 2016). Ancak ajansın GÜdümlü Proje Faaliyetleri sınırlı da olsa bu alana yönelmiştir. Nitekim bu kapsamda; Bölgede üretilen geleneksel süt ürünlerinin üretimi, depolanması ve pazarlanması sırasında karakteristik özelliklerinin korunmasına yönelik projeler üretmek için yaklaşık 4.000.000 TL maliyet öngörülen ‘Süt Teknolojileri Araştırma Merkezi’ GÜdümlü Projesi’ nin uygulamasına başlanması planlanmıştır. Uygulayıcısının Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinin olduğu Proje’ye birçok kurum ve kuruluş ortak olmuştur (BAKA, 2016).

“Bu konuda başka bir önemli proje de Antalya’da faaliyet gösteren ve kamu yatırımı ile İl Özel İdaresi tarafından yapılmış toplu sulama sistemi kullanan çiftçilerin enerji ihtiyacını çiftçiye bedelsiz olarak temin etmeyi amaçlayan, Antalya Büyükşehir Belediyesinin uygulayıcısı olduğu ‘Tarımsal Sulama Amaçlı Antalya Fotovoltaik Güneş Enerji Santralleri Kurulumu’ GÜdümlü Projesidir. Proje için 12.500.000 TL maliyet öngörülmüştür” (BAKA, 2016, s. 51).

Bir diğer KA olan DOKA’nın Bölge planı kapsamında, TR90 Bölgesi için tarım ve hayvancılığın rekabetçi özellik taşıyan bir sektöre olmasına rağmen, tarımda ürün planlaması, tescil ve markalaşma süreçleri ve pazarlama konularında doğru tarımsal danışmanlık ve üretici örgütlenmesi eksikliği, hasat sonrası depolama ve işleme tesislerinin yetersizliği, çiftçinin küçük ölçekli olması ve arazinin parçalı yapısının tarımsal üretim ve verimi düşürdüğüne dikkat çekilmiştir. Bunlara rağmen rekabet açısından bölgenin, bitkisel üretimde fındık, çay ve kivi; hayvancılıkta arıcılık, denizde alabalık yetiştiriciliği ve avcılık yoluyla

su ürünleri üretimi ve organik yem yetiştiriciliği açısından, Bölge'nin büyük potansiyel taşıdığına vurgu yapılmıştır. DOKA bölgesel gelişme hedefleri içinde “Kırsal Odaklı Zenginlik ve Mutluluk” başlığı altında, “ Kır ve Kent Bağlantılarını Güçlendirme Yoluyla Kırsal Nüfusu Yerinde Tutmak”, “ Tarım, Hayvancılık ve Su Ürünlerinde Etkin Kaynak Kullanımı” ile “Üreticinin Düzenli Gelir Elde Etmesini Ve Yüksek Refah Seviyesine Ulaşmasını Sağlamak”, “Ormancılıkta Sürdürülebilirliği Katılımcılıkla Sağlamak ve Ormandan Sağlanan Geliri Artırmak” amaçları sıralanmıştır (DOKA 2014-2023 Bölge Planı)

DOKA Kalkınma Ajansı da tarımsal faaliyetleri destekleme amaçlı 3 büyük projeye destek sağlamıştır. Bunlardan birisi; Çikolata ve Fındık Parkı Gündümlü Proje Çalışmasıdır. Projenin Toplam Maliyeti 4.998.000,00 TL'dir . Diğer bir proje de Organik Tarım Uygulama ve Araştırma Merkezi Altyapısının Geliştirilmesi Projesi dir. Bu projenin Toplam Maliyeti de 4.999.000,00 TL'dir. Projenin uygulama yeri Gümüşhane'nin Kelkit ilçesidir. Gümüşhane Valiliği İl Özel İdaresi ortaklığında yürütülecek projenin katılımcıları, Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Kelkit Köylere Hizmet Götürme Birliği ve Kelkit Belediyesi'dir. Projenin hedef grubu ise il merkezi ve ilçelerdeki tarım ve hizmet sektörü paydaşları, KOBİ'ler, üretici birlikleri, sivil toplum kuruluşları, ilgili diğer kurum ve kuruluşları kapsayan geniş bir kitleye yönelik kurgulanmıştır. İldeki ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak, bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve tarımsal çeşitliliği artırarak tarımsal sanayiye güçlendirmek genel amaçlarıyla hazırlanan Organik Tarım Uygulama ve Araştırma Merkezi Altyapısının Geliştirilmesi Projesi ile, Kelkit ilçesindeki mevcut Organik Tarım Merkezinin altyapısının geliştirilmesi ve ilin organik tarım potansiyelinin yenilikçilik ve rekabet ekseninde değerlendirilerek bu alanda bir cazibe merkezi haline gelmesi amaçlanmıştır. 2015 yılında DOKA Yönetim Kurulu'na sunulup Ağustos ayında ön mutabakat metni ve ekleri onaylanan projenin Mart 2016'da nihai onayı gerçekleşmiştir (DOKA, 2016).

Diğer bir proje de Rize Çay Çarşısı Gündümlü Proje çalışmasıdır. Bu projenin Toplam Maliyeti de 4.950.000,00 TL'dir. Proje, çay sektörü ile turizm arasında ilişki kuracak tanıtım ve ürün satış fonksiyonları oluşturmak amacını gütmekte olup proje kapsamında, çay temalı park

ve sosyal alanların yapımı, çay satış birimleri, model üretim tesisi, çay müzesi kurulması planlanmaktadır (DOKA, 2016).

Bir diğer KA olan, GEKA Bölge Planında arım arazilerinin parçalı ve dağınık yapıda olmasının, üretim plansızlıklarının, seracılık için gerekli ısıtma maliyetlerinin yüksek olmasının ve sulama sorunlarının bitkisel üretimi düşürdüğüne dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte; zeytin, zeytinyağı, üzüm, incir, kestane, kekik, badem, narenciye ve su ürünleri gibi ürünlerin üretiminde ülke genelinde oldukça önemli bir konumda olmasına rağmen, bu ürünler içinde markalaşma sorunun yaşandığı vurgulanmıştır. Bölgenin tarımsal kapasitesini artırmak için, bilgi ve kalite odaklı üreten, örgütlülüğü, verimliliği ve pazarlama kapasitesi yüksek tarım sektörü oluşturulmasının sağlanacağı ifade edilmiştir (GEKA 2014-2023 Bölge Planı).

GEKA Kalkınma Ajansı 2016 yılı içinde 20 proje içinden, tarımsal gelişmeye hizmet eden 4 projeyi desteklemiştir. Bunlar; başvuru sahibinin Çameli Ziraat Odası olduğu, “Çameli’ye Özgü Ceviz Tiplerinin ve Fasulye Çeşitlerinin Milli Ekonomiye Kazandırılması Projesi”, Nazilli Ticaret Borsası’nın “Nazilli Ticaret Borsası Soğuk Hava Deposu Fizibilitesi”, Aydın İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü’nün “Domates Mildiyösünün Mücadelesine Yönelik Tedbirler Projesi”, Aydın İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği’nin “Aydın Damızlık Sığır Yetiştiricileri Öncülüğünde Besiciliğin Geliştirilmesi Projesidir” (GEKA, 2016).

İpekyolu KA Bölge Planında Gelişme gelişme hedefleri içinde belirlenen “Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmanın Sağlanması” gelişme eksenini, kırsal kalkınma politikasının temelini oluşturmaktadır. Buna göre; “kırsalda altyapının güçlendirilmesi”, “tarımsal işletmelerin rekabetçi ve etkin bir yapıya kavuşturulması”, “tarıma dayalı imalat sanayinin geliştirilmesi”, “kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi ve kırsal girişimciliğin desteklenmesi” ve “kırsalda insan kaynaklarının geliştirilmesi ve bilinç düzeyinin artırılması” hedefleri tespit edilmiştir (İKA 2014-2023 Bölge Planı).

İpekyolu KA’nda, 2016 Yılı içinde GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programı için 2.250.000 TL bütçe verilmiştir. Bu programlar, T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu

Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda, Dicle Kalkınma Ajansı, İpekyolu Kalkınma Ajansı, ve Karacadağ Kalkınma Ajansı ile işbirliği ve koordinasyon içerisinde uygulanmıştır (İpekyolu KA, 2016). GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programlarından toplam 8 proje ile sözleşme imzalanmıştır (İpekyolu KA, 2016).

İpekyolu KA, aynı yıl içinde 2 büyük güdümlü projeyi desteklemiştir. Buna göre, 2016 yılı çalışma programında yer verilen “Antep Fıstığı Mükemmeliyet Merkezi” güdümlü Projesi’nin Gaziantep Ticaret Borsası’nın proje yürütücülüğünde uygulanması planlanmıştır. Bu proje, Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü’nün yetersiz kaldığı Sertifikalı Aşılı Fidan Yetiştiriciliği kapasitesinin artırılması, doku kültürü ile kök hücre üretimi yaparak daha kısa sürede fidan yetiştirmesine olanak sağlayacak In-Vitro (Doku Kültürü) laboratuvarı ve bu doku kültürü ile üretilen kök hücrenin yetiştirilmesi için, tam kontrollü otomasyonlu sera kurulması ile birlikte çiftçi eğitim merkezi kurulmasını içermektedir. Projenin toplam bütçesi 2.000.000 TL olup Ajansın katkısı 1.500.000 TL olmuştur (İpekyolu KA, 2016).

Kilis’te S.S. Kocabeyli, Karaçavuş, Süngütepe ve Saatli Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nin başvuru sahibi olduğu “Zeytin Salamura Tesisi ve Zeytinyağı Sabunu Üretim Tesisi Kurulumu” projesi imzalanmıştır. Yaklaşık maliyeti 4.000.000 TL olan Projeye Ajansın katkısı 3.000.000 TL olacaktır. Projenin temel amacı ise; Kilis’in zeytin endüstrisinin bölgelerarası ve uluslararası rekabet gücünü artırmaktır. Tesiste zeytin salamura ve zeytinyağı sabunu üretimi yapılacaktır (İpekyolu KA, 2016).

TRAKYAKA Bölge planında Bölge’nin geniş ve verimli tarım alanlarına sahip olduğu, “ayçiçek, buğday, kanola ve çeltik” gibi ürünlerin üretiminde başı çekmesine rağmen, sebze ve meyve üretiminin sınırlı düzeyde kaldığı, tarımsal üretimde katma değer artırılması için sebzelik meyvecilik, arıcılık vb. gibi alternatif ürünlere yönelmek gerektiği belirtilmektedir. Bu amaçla, tarımsal üretimde işbirlikler ve arge faaliyetlerinin geliştirilmesi, tarımsal üretimde altyapı eksikliklerinin giderilmesi, tarımda ürün çeşitliliğinin artırılması, ihracatın teşvik edilmesi, çiftçi eğitimlerinin artırılması hedeflenmiştir (TRAKYAKA

2014-2023 Bölge Planı).

TARAKYAKA Kalkınma Ajansı’nda 2016 yılında, Sosyo- Ekonomik Kalkınma, Küçük Ölçekli Altyapı, Yenilikçi Girişimcilik ve İktisadi Kalkınma alanlarında Mali Destek Programları için proje çağrısı yapılırken, tarım, hayvancılık ve kırsal alana yönelik hizmetler göz ardı edilmiştir. Bununla birlikte; Ajans’ta desteklenen 12 Doğrudan Faaliyet Projesi’nden 2’si tarımla ilgilidir. Bunlar; başvuru sahibinin Kırklareli Ticaret Borsası’nın olduğu “Kırklareli Ticaret Borsası Tarımsal Ürün Depolama Fizibilitesi” ve Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi’nin hazırladığı, “Tekirdağ İli Tarımsal Atık Potansiyelinin ve Bertaraf Yöntemlerinin Belirlenmesi” projeleridir. Desteklenen 46 teknik destek projesinden hiç birisi tarımı ve kırsal alanı destekleme çalışmaları ile ilgili değildir.

İncelenen son KA olan DOĞAKA Bölge Planı’nda, bölgede oldukça geniş bir ürün yelpazesi olmasına rağmen, üretimde modern tarım tekniklerinin kullanımının yetersiz olduğu, iklim ve coğrafi yapının uygun olmasına rağmen seracılığın kısıtlı olduğu, elde edilen ürünlerin pazarlanma ve depolama yöntemlerinde sorunlar bulunduğu belirtilmiştir. Bu sorunlardan yola çıkarak bölge planı’nda şu hedef konulmuştur; “TR63 Bölgesi’nin sahip olduğu tarımsal üretim potansiyelinin modern üretim ve pazarlama yöntemleri ve markalaşma ile katma değerini yükseltmek ve kırsalda ekonomik ve sosyal altyapıyı güçlendirerek yaşam kalitesini artırmak.” (DOĞAKA 2014-2023 Bölge Planı).

DOĞAKA Kalkınma Ajansı’nda GÜDÜMLÜ Proje kapsamında 2 adet Soğuk hava deposu projesi desteklenmiştir Bunlar da, başvuru sahiplerinin Kahramanmaraş ve Hatay Büyükşehir Belediyelerinin olduğu Göksun ve Dört Yol Soğuk Hava Depolarıdır (DOĞAKA, 2016).

Kalkınma Ajanslarının bu konuda ne tür faaliyetlerde buldukları ve nasıl daha fazla katkı sağlayabileceğine yönelik olarak ilgili kalkınma ajanslarından 5 uzmanla görüşülmüştür. Bu görüşmeler sırasında Uzmanlar, BKA’nın kırsal kalkınma konusunda sırası ile en fazla “İş geliştirme merkezlerinin oluşturulması, eğitim programları, kırsalda gelir artırıcı faaliyetler, AB’ projelerine katılım, ortaklıkların ve işletmelerin oluşturulması, kırsalda rekabet edilebilirliğin artırılması ve proje yazımı konusunda danışmanlık etmek” şeklinde katkı sağladıklarını ifade

etmişlerdir. Bununla birlikte Uzmanlar, kırsalın farklılığının yeterince anlaşılmasında nedeniyle kırsala yönelik projeler hazırlanmasında zorluklar yaşadıklarını, diğer kırsal kalkınma aktörleri ile koordinasyon konusunda sıkıntı yaşadıklarını, stratejik planlamalarda yetersizliklerin olduğunu; bütün bu sebeplerin de kırsala yönelik faaliyetlerini olumsuz şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte; finansal kaynak bulmakta zorluk çekmemelerinin, merkezin iş ortaklarının ve yerel unsurların desteklerinin kırsala yönelik faaliyetleri açısından olumlu yönde olduğunu belirtmişlerdir.

Uzmanlar, kırsal kalkınma açısından en önemli sorunlar olarak sırasıyla; yetersiz ve düşük kalitede konut, düşük gelir, sağlık hizmetlerinden uzak olmak, işsizlik ve örgün/mesleki eğitim eksikliği konularını görmekte-dirler. Buna rağmen kırsalın bu sorunlarına yönelik olarak Kalkınma Kuruluşları'na yeterince bir sorumluluk yüklememişlerdir. Örneğin; “KA kırsal kalkınmayı sağlamak adına başka ne tür desteklerde bulunmalıdır” sorusuna, görüşmecilerden sırası ile “girişimciliğin özendirilmesi, çevresel şartların düzeltilmesi, çiftçi eğitimlerinin artırılması, teknolojik imkanların geliştirilmesi, kırsal alt yapının düzenlenmesi, yatırımcılara danışmanlık desteği verilmesi” şeklinde cevaplar alınmıştır. Sadece bir tane görüşmeci “kırsal kesimde işsizliği bir sorun olarak görmüş ve BKA'nın bu soruna yönelik olarak projeler üretmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Uzman görüşleri ve KA'ları dökümanları göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır ki; Kalkınma Ajansları, kırsal kalkınma sorununa daha çok “girişimcilik, rekabet” açısından bakmakta ve kırsala yönelik olarak daha çok, “proje hazırlama, AB fonlarından yararlanma konusunda danışmanlık etme ve çiftçi eğitimlerinin gerçekleştirilmesi” şeklinde katkı sağlamaktadır.

Oakley ve Gerforth (1985), kalkınma sürecinin üç unsurdan oluştuğunu ve bunların eş zamanlı olarak yürütüldüğünü ifade etmektedir. Bu elemanlar;

(a) İnsanların gereksinimi olan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesini öngören Ekonomik Kalkınma (Economic Development);

(b) Sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesini öngören Sosyal Kalkınma (Social Development);

(c) Bireysel ve toplumsal olarak tüm insanların, sahip oldukları potansiyellerini kalkınma için kullanmaları ve ülkenin olumlu yönde gelişmesinde yapıcı rol oynamalarını ön gören İnsan Kalkınması (Human Development) unsurlarıdır (Tolunay & Akyol, 2006).

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da, Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2013-2018)’nda Türkiye’nin kırsal kalkınma politikasının temel amacını, yukarıdaki unsurları kapsayacak şekilde “kırsal kesimdeki asgari yaşam kalitesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması hedefiyle kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” olarak ortaya koymuş ve bu hedefe ulaşmanın temel koşullarını şu başlıklarda sıralamıştır;

- a. Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkânlarının Artırılması:
- b. Kırsal Çevrenin İyileştirilmesi ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilirliğinin Sağlanması
- c. Kırsal Yerleşimlerin Sosyal ve Fiziki Altyapısının Geliştirilmesi
- d. Kırsal Toplumun Beşeri Sermayesinin Geliştirilmesi ve Yoksulluğun Azaltılması
- e. Yerel Kalkınmaya İlişkin Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi

Bu koşullardan da anlaşılmaktadır ki kırsal kalkınma, içinde beşeri sermayeye ve doğal kaynaklar ile çevrenin korunmasına da yatırım yapılmasını gerektiren çok boyutlu, geniş kapsamlı ve bütüncül çalışma gerektiren bir faaliyet alanıdır. Bu açıdan bakıldığında, kırsal kalkınmanın, “kırsal alandaki insanlara asgari yaşam standardı sağlamak, kent yaşamından kopmasını engellemek, temel kamu hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmak ve hatta kültürel birikimlerine katkı sağlamak, onların içinde yaşadıkları çevreyi sağlıklı bir şekilde korumak” gibi çok önemli amaçları olmalıdır. Bundan dolayı, incelenen KA’nın kırsal kalkınmaya katkısı sınırlı düzeyde kalmıştır. Gerek bölge planlarında ortaya konulan hedefler, gerekse kırsal kalkınma konulu projeler kırsalda “insan gücü” niteliğinin ve “sosyal ve ekonomik” kalitesini artırmayı ve çevrenin korunmasını amaç edinmemişlerdir. Kırsal kalkınma politikasına hizmet eden az sayıda ki projeler daha çok, “ürün çeşitliliğinin ve veriminin artırılması” böylece “girişimcilik ve rekabe-

tin artırılması” hedefine yönelmiştir. Bu nedenle genellikle ülke genelinde tek tip bir kırsal kalkınma modeli hakim olmuştur.

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı da Kalkınma Ajansları’nın kırsal kalkınmaya hangi şekilde ve ne oranda katkı sağladıklarını ortaya koymaktır. Bu değerlendirmeyi yapmak üzere Türkiye’de bulunan mevcut 26 Kalkınma Ajansı’nıdan, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DOĞAKA), Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), KARACADAĞ ve Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)’nın 2015 ve 2016 yılları faaliyet raporları ve bölge planları taranmış ve uzmanlarla mülakat yapılmıştır.

Araştırma sonunda, incelenmiş olan KA’nın kırsal kalkınmaya katkısının sınırlı düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli sebepleri olarak da; kırsal alanda eğitim ve sağlık kurumlarının yeterli derecede olmaması, işsizlik, gelir düzeyinin düşük olması, tarımsal üretim ve hayvancılığın yeterince desteklenmemesi, sosyal ve kültürel etkinliklerden mahrum olma gibi kırsalın en önemli sorunlarının göz ardı edilmesi olduğu gözlenlenmiştir. KA’nın kırsal alana yönelik olarak izlediği tek tip modeller, girişimcilik ve rekabet odaklı olup “kırsal alanda ürün çeşitliliğinin ve veriminin artırılması” hedefi ile sınırlı düzeyde kalmaktadır. Ayrıca, araştırma sırasında kırsal kalkınmaya verilen desteklerin de diğer sektörlerle karşılaştırıldığında oldukça az olduğu göze çarpmıştır.

Kalkınma Ajansları’nın temel görevlerinden birisi “kırsal kalkınmaya” destek olmaktır. Bu nedenle KA ları kırsal kalkınma alanında daha etkin ve çok yönlü rol oynamalıdır. Özellikle kırsal alanın “sosyal ve beşeri” yönünün öneminin farkına vararak bu konudaki faaliyetlerini çeşitlendirmeleri gerekmektedir. İnsanın içinde yaşadığı çevre ile bir bütün olduğu, sağlıklı kalkınmanın sağlıklı çevre ile mümkün olacağı gerçeğinden yola çıkarak doğal kaynakların ve çevrenin sürdürülebilirliği yönünde de çaba sarf etmelidirler.

Kaynakça

- Akpınar, R. (2015). Türkiye’de değişen bölgesel kalkınma politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6). <http://dergipark.gov.tr/ksbd/issue/16225/169926> adresinden alındı.
- Anríquez, G., & Stamoulis, K. (2007). Rural development and poverty reduction: Is agriculture still the key? (ESA Working Paper No. 07-02). The Food And Agriculture Organization Of The United Nations sitesinden alındı: <http://www.fao.org/tempref/docrep/fao/010/ah885e/ah885e.pdf>
- Ankara Kalkınma Ajansı, http://www.sagem.gov.tr/daireler/egitim_ve_proje/arge/egt_sunum/ankaraka_proje_kaynaklari.pdf adresinden alındı.
- Apalı, A., Yıldız, R., Boztepe, E., & Bayrak, S. (2014). Bölgesel kalkınma ajansları: Fransa ve İngiltere örnekleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(23), 66-88. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kdeniz/article/view/5000113428/5000105621> adresinden alındı.
- Aslan, Ö. (2010). Bölgesel kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmadaki rolü ve etkileri: İngiltere örneği. *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri: Bölgesel Kalkınma Ajanslar*. (Akgül. B., & Nusfet U., (Ed.)). Bursa: Ekin Kitabevi, 179-223
- Bakır, H., & Tuncel, C. O. (2010). Bölgesel kalkınma politikalarının ve kalkınma ajanslarının gelişimi. *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar*.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Isparta. <http://www.baka.org.tr/uploads/14931896082016YiliFaaliyetRaporu.pdf> adresinden alındı.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2014). *Bölge Planı (2014-2023): TR61 Düzey Bölgesi*. <http://www.baka.org.tr/uploads/1391759531TR61Duzey2Bolgesi2014-2023BolgePlani.pdf> adresinden alındı.
- Başbüyük, A. (2004). Mesudiye (Ordu) Köykent Projesi. *Eastern Geographical Review*, 9(11), 301-325.
- Cankorkmaz, Z. (2011). Türkiye’de bölgesel kalkınma ajansları ve bu ajanslara yönelik eleştiriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 113-138.

- Çimen, A. (2013). Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikalarının avrupalaşması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (38), 67-85.
- Demiroğlu M., & Topal Demiroğlu, E. (2014). Türkiye ve İngiltere kalkınma ajansları: İngiltere deneyiminden alınabilecek dersler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(48), 176-199.
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Trabzon. http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_6091/1490184994-dogu_karadeniz_kalkinma_ajansi_2016_yili_faaliyet_raporu.pdf adresinden alındı.
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2015). *(2014-2023) TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı*. http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_8/1443452887-Bolge_Planı_2014-2023.pdf adresinden alındı.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Hatay. <http://www.dogaka.gov.tr/planlama-detay.asp?p=49veplanlama=faaliyet-raporlarivepd=681veplanlamadetay=2016-yili-faaliyet-raporu> adresinden alındı.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2014). TR63 Bölge Planı (2014-2023), http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_603_GE7J97UV_TR63-Bolge-Planı-2014-2023.pdf adresinden alındı.
- Eryılmaz, B., & Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği uyum sürecinde bölgesel kalkınma politikaları: Bölgesel kalkınma ajansları ve Türkiye uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal Of Academic Inquiries)*, 8(1), 165-189.
- Er, S., Metin, T., Kalanlar, Ş., & Uçum, İ. (2014). Kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmadaki rolü. 10. *Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* 3-5 Eylül, Samsun.
- Güney Ege Kalkınma Ajansı. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Denizli <http://www.geka.gov.tr/2900/2016-yili-faaliyet-raporu> adresinden alındı.
- Güney Ege Kalkınma Ajansı. (2014). *TR32 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı*. <http://geka.gov.tr/Dosyalar/>

- o_19utnqk2s1tbcm0h1g6i1973po38.pdf adresinden alındı.
- Güneşer Demirci, A. (2008). Kalkınma Ajansları. *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*. (F. Başkaya, & A. Ördek (Ed.)). 604-610
- Günaydın, D. (2013). Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderilmesinde kalkınma ajansların yeri: Izka mali destek programları örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 73-101.
- Hasanoğlu, M., & Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde Türkiye’de bölgesel politikalar. *Sayıştay Dergisi*, (60), 81–103.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı. (2014). (2014-2023) *Bölge Planı*, <https://www.ika.org.tr/Bolge-Plani-icerik-40.html> adresinden alındı.
- İnal Çekiç, T., & Ökten, A. N. (2009). Sosyal sermaye perspektifinden kırsal kalkınma sorunsalına yeniden bakış. *MEGARON*, 4 (3), 203-213.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı. (2016). *2016 Yılı Faaliyet Raporu. Gaziantep*. <https://www.ika.org.tr/2016-Yili-Faaliyet-Raporu-Icerik-333.html> adresinden alındı.
- İncekara, A., & Savrul, B. K. (2011). Bölgesel kalkınma politikaları ve Türkiye açısından bir değerlendirme, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (44), 91-132
- Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Erişim Tarihi: 16.010.2017, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170915-2.htm>
- Kargı, N. (2009). Bölgesel kalkınma yaklaşımlarındaki gelişmeler ve AB perspektifi altında Türkiye’nin bölgesel politika analizi. *International Journal Of Economic And Administrative Studies*, 2 (1), 19-40.
- Kalkınma Bakanlığı. (2017). *2016 Yılı Bölge Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu*. www3.kalkinma.gov.tr/.../Kalkinma_Ajanslari_2016_Yili_Genel_Faaliyet_Raporu.pdf adresinden alındı.
- Kalkınma Bakanlığı. (2016) *2015 Yılı Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu*. <http://www.Kalkinma.Gov.Tr/Pages/Content.aspx?L=904e77ea-Ee8e-4414-9f76-88aa7a7e855f&I=836> adresinden alındı.

- Karacadağ Kalkınma Ajansı. *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Erişim Tarihi: 12.02.2017, http://www.karacadag.gov.tr/contentdownload/2016_y%c4%b1%c4%b1_faaliyet_raporu_son.pdf
- Kut, E. (2013, Ocak). Sürdürülebilir kırsal kalkınma için kırsal alan planlaması genel Modeli ve KOP Bölgesi kırsal kalkınma önerileri. *1. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*. http://www.academia.edu/11727401/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_K%C4%B1rsal_Kalk%C4%B1nma_%C4%B0%C3%A7in_K%C4%B1rsal_Alan_Planlamas%C4%B1_Genel_Modeli_Ve_Kop_B%C3%B6lgesi_K%C4%B1rsal_Kalk%C4%B1nma_%C3%96nerileri adresinden alındı.
- Küçük, O. (2007) AB uyum sürecinde kalkınma ajansları ve AB hibe projelerinin bölgesel kalkınmaya katkılarının araştırılması: Samsun, Kastamonu ve Erzurum Nuts II Bölgesi örneği. *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 495-507.
- Küçükali, A. (2013). Sosyal politika uygulamalarında kalkınma ajansları: KUDAKA örneği *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 205–220.
- Öngen, B., & Bakır, H. (2014). Avrupa Birliği süreci ve bölgesel politikalarda yaşanan dönüşüm: Türkiye bağlamında bir analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69, 891-922.
- Özer, Y. E. (2007). Küresel rekabet - bölgesel kalkınma ajansları ve Türkiye. *Review Of Social, Economic ve Business Studies*, 9(10), 389–408.
- Özaslan, A., & Ünlü, H. (2015). Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarında değişim ve kalkınma ajansları . *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 64-83.
- Özkan, H., Koç Kırdas, E., & Koç, T. (2012). Yoksulluk sorununu görmeyen bir kalkınma modeli olarak yönetişimci kalkınma: Adana örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(4), 89–125.
- Sert, O. (2012) Bölge, Türkiye’de bölge kavramı ve kalkınma ajanslarının yapısı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 119-146.
- Sarıca, İ. (2001). Türkiye’de bölgesel gelişme politikaları ve projeler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (1), 154-204.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye’de uygulanan

- bölgesel kalkınma politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2), 35-54.
- Sevinç, İ. (2015). Bölgesel kalkınmanın yeni aktörleri olarak kalkınma ajansları: Eleştiriler ve beklentiler. *GÜSBED*, 6 (13), 117-135.
- Tarım Bakanlığı. *Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2013-2018)*. [http://kkp.tarim.gov.tr/sp/K%C4%B1rsal%20Kalk%C4%B1nma%20Eylem%20Plan%C4%B1\(2015-2018\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/K%C4%B1rsal%20Kalk%C4%B1nma%20Eylem%20Plan%C4%B1(2015-2018).pdf) adresinden alındı.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (TKB). (2004). *II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Tolunay, A. A. Akyol, (2006), Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, (2), 116-127.
- Trakya Kalkınma Ajansı. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Tekirdağ. <http://www.trakyaka.org.tr/uploads/docs/16102017lkRr3V.pdf> adresinden alındı.
- Trakya Kalkınma Ajansı. (2017). (2014-2023) *Bölge Planı*. <http://www.trakyaka.org.tr/uploads/docs/23102017QRmO4s.pdf> adresinden alındı.
- Uzay, N. (2010). Kalkınma ajanslarına genel bir bakış. İç. Birol Akgül & Nisfet Uzay (Ed.). *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar* (ss. 3-23). Bursa: Ekin.
- Usta S., & Akyol B. (2015, Ağustos). Bölgesel kalkınma aracı olarak bölgesel kalkınma ajansları: Macaristan örneği. *7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi* (ss. 1057- 1066). Budapeşte.
- Yeşilbaş, M. (2011). Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişim Çizgisi ve Planlı Dönemde Kırsal Kalkınma. *Türk İdare Dergisi* (470), 153-176.
- Ward, N., Lowe, P., & Bridges, T. (2003). Rural and Regional Development: The Role of the Regional Development Agencies in England. *Regional Studies*, 37, 201–214.

